

Military Strategy in the Sasanian Empire

Ehsan Khonsarinejad¹ & Sayyed Mehdi Mousavi Kouhpar² & Sorur Khorashadi³
(23- 42)

Abstract

It is difficult to debate about the planning, correct implementation, and effectiveness of a government's strategies, such as defining the concept of the strategy. Having a strong military force and utilizing a variety of efficient and modern armament has always been one of the ideals of governments throughout history. The Iranian states have not been exempted from this rule and have used their financial and human resources to achieve these goals. Although the Sasanians were more advanced in many aspects of administration and military than the previous Iranian governments, they could not have been so successful in military affairs without careful strategic planning. The question is, what military strategy did the Sasanians adopt for the maintenance and the continuity of their empire? The answer to this question can be summarized in a variety of grand, long-term and short-term strategies. The very hostile strategy of the Sasanian government is not very much in line with modern theories, but it was fruitful and effective in the tumultuous late antiquity. Without their grand strategy, the Sasanian kings would not have been able to achieve numerous lasting and dramatic victories. Through the application of this strategy, they maintained and strengthened the position of the royal family among the traditional aristocracy (feudal clans), clergy, warlords, high nobility, and so on. In this paper, in order to find answers for our question, we attempt to explain the various types of strategies and tactics of the Sasanians through a descriptive-comparative-analytical approach and examine their role in the power, weakness, durability, or decline of their empire. The result generally shows the efficacy of the various Sasanian strategies and tactics in the early and middle periods, but the strategic errors of certain kings in the late period and several centuries of persistence and repetition of some aspects of their grand strategy resulted in undermining of their government.

Keywords: Sasanian, strategy, tactics, military, the Eastern Roman Empire.

doi
10.22059/jarcs.2020.303502.142882
Print ISSN: 2676-4288- Online ISSN: 2251-9297
<https://jarcs.ut.ac.ir>

1. M.A Student of Archaeology, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

2. Corresponding Author Email: m_mousavi@modares.ac.ir.

Associate Professor of Archaeology, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

3. Assistant Professor of Archaeology, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

1. Introduction

The rise of the Sasanians began in the Fars province when the territory of the Parthians was divided between the supporters of Ardavan IV and Balash VI and those who opposed both (c. 207-223 B.C.). After Ardashir defeated Ardavan, he established a regular and standing army. The name of this armed force in Middle Persian was the "Spāh" (Shapour Shahbazi, 1986). The extent of the Sasanian territory was one of the biggest challenges that their army faced. The defense of such a vast empire required a force capable of countering military challenges by rapidly deploying throughout the empire on all fronts. The Parthian solution to this problem was the creation of an all-cavalry military doctrine, which enabled the rapid deployment of their forces in the threatened areas. The Sasanians inherited this doctrine at the very beginning of their reign, but their methods of warfare gradually became fundamentally different from those of the Parthians (Farrokh et al. 2018: 11). The military policies and practices of Sasanians were usually very sophisticated. At first, the king and his advisers formed objectives, and then they analyzed the best way to achieve them. Usually, it could involve the use of allies, proxy warfare, threats, and real warfare (Svännne and Maksymiuk, 2018: 63-64). In addition to the usual military strategy, the Sasanians also had a grand strategy. The grand strategy of the Sasanians can be divided into three broad categories: (1) The king described his hostile policy against the "Anērān territories" as a means of defending "Ērān". This was introduced as a kind of religious war, and in this way the king portrayed himself as a pious man and blessed by the divinity. (2) Imposing ransom and war reparations on the defeated and capturing captives (especially the Romans) in order to expand economic and industrial infrastructure and strengthen the royal family's position against the feudal lords. (3) Foundation of fortified cities, barracks, and defensive walls in order to limit the incursions of nomadic tribes, and at the same time increasing the hegemony of the central government and maximizing the exploitation of resources and improving trade income (McDonough, 2013: 688-691). The authors believe that the Sasanian military strategy and tactics were very effective in the early and middle periods. The military approach of the Parthians was more defensive, and for reasons such as their military doctrine being based entirely on cavalry, they had little opportunity to expand their territory and conquer cities and fortresses, especially in the West. But one of the most important aspects of the Sasanian grand strategy was the acquisition of spoils of war and the imposition of ransom and war reparations on Romans, and the capture of Roman prisoners of war. They pursued this strategy from the very beginning of their rule. One of the main reasons that forced the Romans to divide their empire was its very poor performance in the face of the constant menace of the Sasanians. Although this approach was very fruitful for them, its repetition over the centuries did not only render it ineffective but also destructive, because a country's strategies, actions, intentions, and goals must always be enigmatic for other nations, especially their enemies. As a result, the Romans who had garnered all their experiences of dealing with their enemies in the "Strategikon", eventually used it against the Sasanians, thus thwarting its threats forever. The insistence of the Sasanian kings on the continuation of this aspect of their grand strategy came at the cost of sabotaging their achievements in the field of making all kinds of advanced armament. During their reign, the Sasanians adapted many military equipment and techniques from other nations. These adaptations were very fundamental in the rise of their military machine. But the Sasanians also had innovations. Most of these innovations can be seen in the field of bladesmithing and heavy cavalry equipment. The influence of the Sasanians on other nations continued even several centuries after the fall of their government, and we have discovered numerous archaeological findings in this regard (Haskins, 1952a: 258-261; Ghirshman, 1955: 5, 7, 15-16; Bivar, 1972: 278-286; Trousdale, 1975: 85, 91, 93-96; Overlaet, 1982: 189-206; Nicolle, 1996: 10, 20-21, 26, 28; Masia, 2000: 185-206; Wójcikowski, 2013: 233-234, 236, 242, 244-245, 247; Farrokh et al, 2017: 129, 131-132, 135). But centuries of war with the Romans had familiarized them with all the tactics and equipment of Sasanian warfare. As a result, the Romans had found a solution to neutralize the destructive effects of Sasanian methods of warfare. Therefore, it can be concluded that the Sasanian army did not have a fundamental deficiency, at least in terms of armament. Therefore, some of the roots of the Spāh's failures in the last wars can be found in the weakness of strategic planning. The best example in this case is the actions of Khosrow II. During the last war between the Sasanians and the Byzantine Empire (602-628 AD), Khosrow did not consider some of the key aspects of grand strategy. Khosrow severely undermined the Romano-Sasanian balance of power by conquering and annexing Roman heartlands. Even if the Sasanians could keep these territories at the end of the war, one of the most important source of their income and legitimacy would have been lost forever. Khosrow also did not calculate the state of security and stability of the region after the end of the war. As Howard-Johnston has noted (Howard-Johnston,

2016: 602), can it be assumed that Khosrow II, in spite of all his strategic errors, tried to change the Sasanian grand strategy and take the lead in destroying the Eastern Roman Empire? But we must note that the Sasanians and the Romans, who were in close competition with each other and in constant war with the nomadic tribes in the north, completely ignored the threats of the Arabian Peninsula. This fatal strategic error vanquished the Sasanians and severely weakened the Eastern Romans forever. Heraclius and his Christian and non-Christian Roman and Persian advisers did not know much about the Arab tribes gathered under the banner of a new prophet. The Romans had no practical instructions for confronting the Arabs. The situation of the Sasanians was the same; Because from the time of Khosrow II, Sasanian relations with the Arabs had become strained (Kaegi, 2003: 229-230). As a result, even if the Sasanians utterly defeated the Eastern Romans, they would probably lose their newly acquired lands during the Arab invasion because they had not yet established a firm control in the lands that had been under Roman rule for centuries. It seems that the very late Sasanian monarchs did not have a well-planned strategy to deal with the Arabs. Insufficient knowledge of the Arabian armament and methods of warfare and their underestimation was one of the determining factors in the failures of the Sasanian army against this new enemy, who longed for the conquest of the whole known world. Even in Arabic literary sources, the overall superiority of their strategy, tactics and armament over the Sassanians is not mentioned. However, the authors of some of these sources emphasize the superiority of the Arab archery methods and equipment, especially during the Arab conquest of Persia (Al-Baladhuri, 1958: 371; Al-Tabari, 1992: 31, 69, 71, 75; Ibn al-Tiqtaqa: 2011: 110). In any case, this issue cannot be considered as the only determining factor in the failures of the Sasanian army in their final war; Because the superiority of one type of ancient weapon may have changed the fate of a battle, but it could not have a dramatic impact on the overall course of a war. In addition, some armies have been defeated by their enemy, even though they had more advanced weapons on the battlefield. Therefore, it can be concluded that the turmoil in the court, the lack of coordination and balance of power between the elements of the Sasanian Empire and the lack of appropriate strategies to deal with the Arabs, were the most important factors in the failures of the Sasanian army from a military point of view. The authors assume that the Sasanian government could repel the Arab invasion by reviewing their grand strategy, careful short-term strategic planning and optimal use of the Spāh. Although the Spāh had suffered tremendously due to governmental insistence on continuing their grand strategy, it could still be used as an efficient armed force.

Sources

- Ghirshman, Roman. 1955. "Notes Iraniennes VI. Une Coupe Sassanide a Scene De Chasse", *Artibus Asiae*, vol. 18, no. 1, 4–19.
- Grant, Michael. 1990. *The Fall of the Roman Empire*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- Greatrex, Geoffrey, and Samuel N. C. Lieu. 2002. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (Part II, 363–630 AD)*, New York: Routledge.
- Gyselen, Rika. 2005. *The four generals of the Sasanian Empire: Some sigillographic evidence*, translated by Sirius Nasrullah Zadeh. Tehran: Ministry of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts.
- Kaegi, Walter E. 2003. *Heraclius: Emperor of Byzantium*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Masia, Kate. 2000. "The Evolution of Swords and Daggers in the Sasanian Empire", *Iranica Antiqua*, vol. 35, 185–289.
- Maurice's Strategikon; *Handbook of Byzantine Military Strategy*. 1984. Translated by George T. Dennis, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- White, Andrew. 2011. "The Role of Marius's Military Reforms in the Decline of the Roman Republic", *Hst. 499: Senior Seminar*, 13 June 2011, East Lansing, Michigan State University.
- Wójcikowski, Robert S. 2013. "The Graffito from Dura Europos. Hybrid Armor in Parthian-Sasanian Iran", *Anabasis. Studia Classica Et Orientalia*, vol. 4, 233–248.

استراتژی نظامی در امپراتوری ساسانی

احسان خونساری نژاد

دانشجوی کارشناسی ارشد باستان‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

سیدمهدی موسوی کوهپیر^۱

دانشیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

سرور خراشادی

استادیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۰۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۳۰

علمی - پژوهشی

چکیده

بحث در ارتباط با برنامه‌ریزی، اجرای صحیح و کارآمدی استراتژی‌های یک حکومت، همچون تعریف واژه استراتژی کار بسیار دشواری است. داشتن قوای نظامی نیرومند و بهره‌مندی از انواع جنگ‌افزارهای کارآمد و روزآمد، همواره یکی از آرمان‌های حکومت‌ها در طول تاریخ بوده است. نظام‌های حاکم بر ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده‌اند و سرمایه‌های مالی و انسانی خود را برای نیل به این اهداف به کار برده‌اند. پادشاهی ساسانی، آخرین حکومت ایرانی دنیای باستان پیش از حمله اعراب که از نظر وسعت جغرافیایی پس از شاهنشاهی هخامنشی، پهناورترین و قدرتمندترین دولت حاکم بر ایران بود، در بسیاری از جنبه‌های نظامی پیشرفته‌تر از حکومت‌های پیش از خود بود؛ اما ساسانیان بدون برنامه‌ریزی‌های دقیق استراتژیک نمی‌توانستند چنین موفق در مسائل نظامی ظاهر شوند. حال پرسش این است که ساسانیان در راستای حفظ و تداوم حکومتشان چه استراتژی نظامی را اتخاذ کرده بودند؟ پرسشی که پاسخ بدان را می‌توان در انواع استراتژی‌های کلان، بلندمدت و کوتاه‌مدت آنان خلاصه کرد. اگرچه استراتژی بسیار متخاصمانه حکومت ساسانی چندان با تئوری‌های امروزی هماهنگ نیست، اما در دوران بسیار متزلزل باستان متأخر، مفید و کارآمد بوده است. بدون داشتن این استراتژی کلان، پادشاهان ساسانی نمی‌توانستند به تعداد بی‌شماری پیروزی بادوام و چشمگیر دست یابند. آنها همچنین از طریق کاربرد این استراتژی جایگاه خاندان سلطنت را در میان اشرافیت سنتی (خاندان‌های فئودال)، روحانیان، جنگ‌آوران، بزرگان و غیره حفظ و تقویت نمودند. در این جستار برآنیم تا با رویکرد توصیفی- تطبیقی- تحلیلی در پرداختن به پرسش مطروحه، انواع استراتژی و تاکتیک‌های ساسانیان را تبیین کرده و نقش آنها در قدرت، ضعف، دوام یا زوال امپراتوری را بررسی کنیم. نتیجه این جستار به‌طور کلی کارآمدی انواع استراتژی و تاکتیک‌های ساسانیان را در ادوار اولیه و میانه این حکومت نشان می‌دهد؛ اما خطاهای استراتژیک برخی پادشاهان در اواخر دوران ساسانی و چند سده پافشاری در ادامه و تکرار استراتژی کلان موجبات تضعیف حکومت را فراهم آورد.

واژه‌های کلیدی: ساسانی، استراتژی، تاکتیک، نظامی، روم شرقی.

۱. مقدمه

رویدادهای تاریخی شگرفی در دوران حاکمیت ساسانیان به وقوع پیوست که برای همیشه ساختار ژئوپلیتیک جهان شناخته‌شده را دستخوش تغییر ساخت. گسترش ادیان مسیحیت و اسلام، تقسیم امپراتوری روم به دو قسمت شرقی و غربی و سقوط قسمت غربی و مهاجرت‌های عظیم قبیله‌ای از وقایع مهم این دوران به شمار می‌روند (Lee, 2007: 3-5). عواملی همچون تأسیس امپراتوری روم شرقی (که بنا به دلایلی نظیر نزدیک‌تر بودن پایتخت آن به مرزهای دولت ساسانی و کوچک‌تر بودن قلمرو، عملکرد آن در قبال ساسانیان بهتر شده بود)، درگیری با کوشانیان، هیاطله، قبایل کوچ‌روی شمال و اعراب و همچنین جاه‌طلبی‌های پادشاهان ساسانی، در پیشرفته و پیچیده شدن استراتژی، تشکیلات و تجهیزات نظامی و فنون جنگ‌آوری ساسانیان تأثیرگذار بوده است. طرح این پرسش که ساسانیان در راستای حفظ و تداوم حکومتشان چه استراتژی نظامی

را اتخاذ کرده بودند؟ دستمایه این جستار شد که پاسخ به آن را می‌بایست در انواع استراتژی‌های کلان، بلندمدت و کوتاه‌مدت آنان جست‌وجو کرد. اگرچه از زمان شکل‌گیری نخستین جوامع، هدف بشر از جنگ همچنان بدون تغییر باقی‌مانده است، تاریخچه جنگ‌افزارها و تاکتیک‌ها روندی از سازگاری، نوآوری و پیشرفت تقریباً مداوم را نشان می‌دهد؛ بنابراین فناوری میدان نبرد به‌طور فزاینده‌ای مؤثرتر و کشنده‌تر شده است (Jones, 2012: 4). ساسانیان نیز از این قاعده مستثنی نبوده‌اند و در نتیجه در جنبه‌های مختلف نظامی پیشرفته‌تر از حکومت‌های پیش از خود بوده‌اند. پادشاهان ساسانی همچنین به دلیل ماهیت حکومت و شرایط بسیار متغیر زمانه، نیاز داشتند تا از استراتژی کلان برخوردار باشند و برای انواع بلندمدت و کوتاه‌مدت آن به‌دقت برنامه‌ریزی کنند. پژوهشگرانی همچون سانس^۱ (۲۰۱۲) مکدونو^۲ (۲۰۱۳) هاوارد-جانستون^۳ (۲۰۱۶)، سیوان^۴ و ماکسیمیوک^۵ (۲۰۱۸) برخی از جنبه‌های استراتژی‌های شاهنشاهی ساسانی را در نوشتارهای خود مورد بررسی قرار داده‌اند.

ساسانیان، در دورانی که قلمرو پارت‌ها میان حامیان اردوان چهارم و بلاش ششم و کسانی که مخالف هر دو بودند (حدود ۲۰۷-۲۲۳ پ.م) تقسیم شده بود، در استان فارس ظهور کردند (Syvänne and Maksymiuk, 2018: 21). پس از این‌که اردشیر، اردوان را شکست داد و زمام امور کشور را به دست گرفت، ارتشی منظم و پایدار را پایه‌گذاری نمود که در پارسی میانه «سپاه»^۶ نام داشت (Shapour Shahbazi, 1986).

وسعت قلمروی امپراتوری ساسانی یکی از بزرگ‌ترین مشکلات پیشروی ارتش ساسانی بود. این مسئله نیز تشکیل یک نیروی حرفه‌ای با مهارت و آموزش‌دیده را ضروری می‌نمود؛ نیرویی که بتواند برای مقابله با چالش‌های نظامی موجود در مرزهای غربی (روم شرقی)، شمالی (قفقاز)، جنوبی و آسیای میانه به‌سرعت در سراسر امپراتوری مستقر شود. پارت‌ها برای رفع این مشکل یک دکترین نیروی نظامی غالباً سواره را به وجود آوردند که امکان استقرار سریع نیروهای خود در بخش‌های در معرض تهدید را فراهم می‌کرد (Farrokh et al. 2018: 11). دکترین نظامی پارت‌ها همچنین برای جلوگیری از رویارویی مستقیم و تن‌به‌تن با پیاده‌نظام برتر مقدونی (و سپس تر رومی)، کاربرد داشت (McDonough, 2013: 681).

اگرچه ساسانیان این دکترین را به ارث برده بودند، اما شیوه‌های جنگ‌آوری ساسانی تفاوت‌هایی بنیادین با پارت‌ها داشت. سپاه ساسانی یک نیروی تماماً متکی بر سواره‌نظام نبود بلکه نیروهای رزمی متنوعی مانند پیاده‌نظام (از انواع مختلف)، فیل‌های جنگی و یگان‌های مهندسی را نیز به کار می‌گرفت. همچنین در کنار لانس‌داران سنگین‌زره^۷ و کمان‌داران سواره سنتی، سواره‌نظام ساسانی تنوع بیشتری پیدا کرده و پرتاب‌کنندگان نیزه^۸ و سایر دسته‌های سواره‌نظام سبک‌اسلحه را شامل می‌شد (Farrokh et al. 2018: 11).

1. Sanz
2. McDonough
3. Howard-Johnston
4. Syvänne
5. Maksymiuk
6. Späh
7. heavy lancers
8. javelineers

اگرچه پیشرفته و پیچیده شدن دکترین، استراتژی، تشکیلات، تجهیزات نظامی و فنون جنگ‌آوری ساسانیان در اقتدار و کسب موفقیت‌های این حکومت تأثیرگذار بوده است، اما بدون برنامه‌ریزی و برخورداری از استراتژی کلان موارد مذکور برای حفظ کارآمدی و اقتدار یک حکومت در درازمدت بی‌فایده است. یکی از بهترین مثال‌ها در این مورد، هانیبال^۱ سردار کارناژی است. هانیبال که توسط بسیاری از مورخان نظامی یکی از بزرگ‌ترین فرماندهان و استراتژیست‌های تاریخ نامیده شده است، تنها یک مدبر و استاد ترندهای جنگی^۲ بود (Dodge, 2012: 209) و استراتژی کلان و بلندمدتی نداشت؛ زیرا علی‌رغم پیروزی‌های چشم‌گیر و تاریخی در جنگ با رومیان، شکست او در سال ۲۰۲ پ.م باعث شد تا امپراتوری کارناژ تبدیل به یک دولت متکی^۳ به روم شود (Abulafia, 2012: 166-188). این مسئله در جمله‌ای که لیوی^۴ از ماهربال^۵، سردار نومیدیایی^۶ نقل کرده، به خوبی نمود یافته است. ماهربال، پس از پیروزی‌های پیاپی هانیبال بر رومیان و نابودی چند ارتش آنها، به سردار کارناژی توصیه نمود که سریعاً شهر رُم را محاصره کرده و کار جمهوری روم را تمام کند. هانیبال به او می‌گوید که به زمان بیشتری احتیاج دارد. سپس ماهربال چنین پاسخ می‌دهد: «هانیبال، تو می‌دانی که چگونه یک پیروزی را به دست آوری، اما نمی‌دانی که چگونه از آن استفاده کنی» (Livy, 1969: 369).

۲. استراتژی نظامی در امپراتوری ساسانی

تعریف مفهوم استراتژی کار بسیار دشواری است. نظریه‌پردازان بسیاری در این زمینه نگاشته‌اند، اما در نهایت نظریات آنها به باد انتقاد گرفته شد. لیدل هارت^۷ در جمله مشهوری استراتژی را «هنر توزیع و به‌کارگیری ابزارهای نظامی برای تحقق اهداف سیاسی» تعریف کرده است. محدودیت‌های رویکرد مذکور آشکار است زیرا این تعریف، استراتژی را به‌شدت به امور نظامی محدود می‌کند؛ در حالی که حوزه عملکرد استراتژی عملاً بسیار گسترده‌تر است. به هر روی، سردمداران یک کشور همواره باید شرایط زمانه را برای برنامه‌ریزی‌های استراتژیک خود در نظر بگیرند؛ زیرا ما در دنیایی زندگی می‌کنیم که همیشه شانس، عدم اطمینان و ابهامات بر آن مسلط است و کنش‌ها، نیت و اهداف سایر ممالک رمزآلود و نامشخص است؛ در نتیجه، سیاست‌گذاران برای برنامه‌ریزی‌های استراتژیک خود باید نهایت خرد، فراست و زیرکی را به خرج دهند (Murray et al, 1994: 1).

در تئوری جنگ‌آوری، استراتژی و تاکتیک از یکدیگر تفکیک شده‌اند. تاکتیک‌ها معمولاً اقداماتی هستند که در میدان نبرد اعمال می‌شوند. استراتژی، هنر طراحی و هدایت عملیات نظامی است. جنبه‌های نظامی و غیرنظامی هنگام اداره جنگ و حفظ صلح جدایی‌ناپذیر هستند؛ بنابراین نقطه آغاز تمامی برنامه‌ریزی‌ها و کنش‌های استراتژیک، سیاست حکومتی است که مدیریت آن بر عهده رهبران یک حکومت است؛ اما باید بین

1. Hannibal
2. stratagem
3. client state
4. Livy
5. Maharbal
6. Numidian
7. Liddell Hart

جنبه‌های سیاسی و نظامی استراتژی تمایز قائل شد. جنبه‌های سیاسی استراتژی شامل سیاست حکومتی و در نظر گرفتن مقاصد و سیاست‌های دشمن می‌شود. استراتژی سیاسی مرتبط با وضعیت نیروهای مسلح، اهداف استراتژیک عملیات و جنبه‌های جنگ^۱ است (Olbrycht, 1998: 138-139).

حاکمیت پارت‌ها جنگ را وسیله‌ای برای حفاظت از ایالات خود، کسب درآمد و اعمال نفوذ (مرعوب کردن) بر شاهک‌ها می‌دانستند. در مقابل، شاهنشاهان ساسانی آشکارا جنگ‌آوری و مزایای آن را راهی برای تقویت موقعیت ضعیف خود در برابر اشرافیت سنتی ایران می‌دیدند. برای شخص شاهنشاه، جنگ فرصتی بود برای نشان دادن رهبری قاطع و کاریزماتیک خود، گسترش شبکه‌های ارتباطی خدایگانی و وفاداری، سربازگیری مستقل از اشرافیت سنتی و ایجاد شبکه‌های اقتصادی و اجتماعی که احتمالاً به‌عنوان متعادل‌کننده قدرت نظامی اشرافیت سنتی عمل می‌کرد (McDonough, 2013: 691).

سیاست‌ها و شیوه‌های اجرای فعالیت‌های نظامی ساسانی معمولاً بسیار پیچیده بود. ابتدا شاهنشاه و مشاوران او اهدافی را تعیین کرده و پس از آن بهترین راه برای دستیابی به این اهداف را تجزیه و تحلیل می‌کردند. معمولاً راه‌های رسیدن به اهداف نظامی استفاده از متحدان، جنگ نیابتی^۲ (عمدتاً از طریق قبایل کوچ‌رو و اعراب)، تهدید و جنگ حقیقی بود. دکترین جنگی ساسانیان هنگام لشکرکشی شامل این موارد بود: (۱) تدارکات و تجهیزات از قبل جمع‌آوری می‌شدند؛ (۲) هنگام راهپیمایی جاسوسان و پیشاهنگان^۳ ارتش را احاطه می‌کردند؛ (۳) عده‌ای را برای بازجویی اسیر می‌کردند؛ (۴) هنگام راهپیمایی امکان حمله دشمن را در نظر می‌گرفتند (آرایش آنها شامل پیش‌قراول،^۴ پس‌قراول،^۵ جناحان^۶ و قلب قشون^۷ می‌شد)؛ (۵) برپا کردن اردوگاه‌های دارای استحکامات که شب‌ها فوجی از سواره‌نظام امنیت آن را فراهم می‌کرد. آنها همچنین دین زرتشت را در مرکز دکترین نظامی خود قرار داده و همواره لشکریان را با مناسک مذهبی و سخنرانی‌های پیش از نبرد تهییج می‌کردند (Syvärne and Maksymiuk, 2018: 63-64).

۳. تاکتیک‌های نظامی در تئوری جنگ‌آوری ساسانی

همان‌گونه که پیش‌تر نیز به آن اشاره شد، تاکتیک‌ها معمولاً اقداماتی هستند که در میدان نبرد اعمال می‌شوند. به عبارت دیگر، تاکتیک‌ها، استراتژی میدان نبرد هستند؛ علم مانور^۸ و به‌کارگیری توانایی‌ها و

1. theaters of war
2. proxy war
3. scouts
4. vanguard
5. rear guard
6. wings
7. center
8. maneuvering

ویژگی‌های متفاوت هر واحد نظامی مجزا به‌عنوان یک سیستم هماهنگ و بدون نقص (Wilhelm, 1881: 569). دانش و هنر فرماندهی در میدان نبرد شامل طراحی و آرایش نظامی، ترتیب آرایش و حرکات واحدهای نظامی نسبت به یکدیگر و نسبت به دشمن نیز از جنبه‌های مختلف علم تاکتیک‌های نظامی است (JCS, 2002: 436). تاکتیک‌ها به‌طور کلی به دو دسته تاکتیک‌های عالی^۱ یا تاکتیک‌های نبرد و تاکتیک‌های مقدماتی^۲ یا تاکتیک‌های آموزشی^۳ تقسیم می‌شوند (Wilhelm, 1881: 569).

عدم وجود منابع دست‌اول ساسانی و توصیفات ناکافی از جزئیات نبردهای میان رومیان و ساسانیان در منابع رومی، ارزیابی فنون ارتش ساسانی در حدود سال‌های ۲۲۶-۴۰۰ م را با مشکل مواجه ساخته است (Erdkamp, 2007: 261). به هر روی بیشتر استراتژی میدان نبرد در اوایل دوران ساسانیان، پارتی بود که به نوبه خود از شیوه جنگ‌آوری مردمان کوچ‌روی نواحی استپ اقتباس شده بود. پیش‌قراول شدن سواره‌نظام یا قرار گرفتن آن در صف اول از شاخصه‌های اصلی این دکترین بود. استفاده از تاکتیک‌های جنگ‌گریز،^۴ تهاجم سواره‌نظام سنگین اسلحه مسلح به لانس، تیراندازی گسترده و حرکت کمان‌داران سواره در پشت سر آنها شیوه اصلی این نوع جنگ‌آوری بوده است (Farrokh, 2012: 30). بیشتر اطلاعات ما از شیوه‌های جنگ‌آوری ساسانی، مربوط به نیمه دوم حکومت آنهاست؛ برای مثال در کتاب استراتژیکن^۵ اطلاعاتی درباره پوشش و شیوه‌های جنگ‌آوری سپاهیان ساسانی نگارش شده است (دریابی، ۱۳۹۴: ۵۶۱-۵۵۷).

نبردهای ساسانیان معمولاً با فریادهای «مرد و مرد» که درخواستی برای نبرد تن‌به‌تن با پهلوانان ساسانی بود، آغاز می‌گشت (Nicolle, 1996: 19; Farrokh, 2009: 181). اگر شاهنشاه در میدان نبرد حضور داشت، تخت او در یک مکان بلند (مانند یک تپه) یا دست‌کم در قلب سپاه میان چهار پرچم قرار می‌گرفت. در کنار او خدمت‌کاران و نگهبانان بودند و کمان‌داران و پیاده‌نظام پشت سر وی قرار داشتند. در صورت عدم حضور شاهنشاه، فرمانده کل‌قوا در وضعیتی مشابه قرار می‌گرفت. صدای شیپورها اعلام‌کننده آغاز حملات بود و از نواختن این ساز و طبل برای حفظ روحیه لشکریان استفاده می‌شد (Nicolle, 1996: 19).

یکی از تاکتیک‌های معمول ساسانیان، تقسیم سپاه به پنج قسمت بود. بخشی از سواران در صف اول قرار گرفته و یک نیروی پشتیبان متشکل از پیاده‌نظام سنگین اسلحه پشت سر آنها بود. در جناحان نیز معمولاً سواره‌نظام قرار داشته و یک نیروی کوچک از بهترین‌های سواران (برای مثال گیان‌اوسپار^۶ یا جاویدان‌ها) نیز به عنوان ذخیره نگاه داشته می‌شدند (Farrokh, 2012: 29). از دیگر موارد می‌توان به استقرار قلب سپاه در محلی مرتفع، قرار گرفتن سربازان چپ‌دست در جناح چپ و استفاده از این جناح تنها در مواقع حساس، ادامه نبرد تا پایان روز و شروع عملیات کمین در شب و کاربرد ترفندهای فریب و ارباب دشمن هنگام اجرای این عملیات و استفاده از دام‌های آهنین در مکان‌هایی که احتمال شیخون دشمن وجود داشته است، اشاره کرد (اینوستراتنسف، ۱۳۴۸: ۵۷-۵۴).

1. grand tactics
2. elementary Tactics
3. tactics of instruction
4. hit-and-run tactics
5. Strategikon
6. Gyan-avspar

ساسانیان برخلاف پارت‌ها در فنون محاصره و گشودن قلاع و شهرها مهارت داشته و از تمام آلات و ادوات محاصره استفاده می‌کردند. آنها اغلب این فنون را از رومیان آموخته بودند. روش معمول در محاصره این بود که پیاده‌نظام ابتدا گودال‌هایی حفر می‌کردند و تحت حفاظت سپرهای مشبک خود پیشروی کرده تا به خندق شهر می‌رسیدند و آن را پر می‌کردند و سپس خود را به دیوارها رسانده و تلاش می‌کردند تا در آن منفذی ایجاد کنند. روش دیگر، ساخت برج‌های متحرک^۱ نزدیک دیوار بود که با منجنیق‌های سوار بر آن دشمن را از استحکامات خود می‌رانند (سایکس، ۱۳۸۰: ۶۳۹-۶۴۰). ساسانیان همچنین از دیپلمات‌ها، جاسوسان و تاکتیک‌های جنگ روانی برای تسلیم کردن شهرها و قلاع دشمن بهره می‌جستند (کریستن‌سن، ۱۳۶۸: ۳۰۸).

۴. کلان در امپراتوری ساسانی

همان‌طور که نگارندگان پیش از این نیز خاطرنشان ساختند، ساسانیان در کنار استراتژی معمول نظامی، از استراتژی کلان^۲ یا عالی^۳ برخوردار بودند. بنا بر نظریه لیدل هارت، نقش استراتژی کلان ایجاد هماهنگی و هدایت کلیه منابع یک ملت یا گروهی از ملت‌ها برای دستیابی به اهداف سیاسی جنگ است؛ اهدافی که با سیاست بنیادی^۴ تعریف می‌شود. از ملزومات استراتژی کلان محاسبه و توسعه منابع اقتصادی و نیروی انسانی ملل برای حفظ نیروهای جنگی است. از دیگر الزامات در نظر گرفتن منابع اخلاقی برای تقویت روحیه جنگ-طلبی مردم است. همچنین در استراتژی کلان تنظیم موازنه قدرت بین چندین نیرو و بین نیروها و صنایع از واجبات است. کاربرد قدرت جنگ‌آوری، فشار اقتصادی و اخلاقی از ابزارهای استراتژی کلان برای تضعیف اراده حریفان به شمار می‌رود. میزان استفاده از این اهرم‌ها نیز برای جلوگیری از وارد کردن صدمه به امنیت و سودآوری در پایان جنگ (برقراری مجدد صلح) در استراتژی کلان در نظر گرفته می‌شود (Liddell Hart, 1991: 322).

در خصوص استراتژی کلان ساسانیان، به‌طور کلی می‌توان به این موارد اشاره کرد: (۱) شاهنشاه سیاست متخاصمانه خود علیه ممالک و اقوام «انیرانی» را دفاع از «ایران» و نوعی جنگ مذهبی عنوان کرده و از این طریق نیز خود را فردی متدین و بهره‌مند از حمایت ایزدی معرفی می‌کرد؛ (۲) کسب غنائم جنگی، تحمیل باج و غرامت بر مغلوبان و به دست آوردن اسرا (به‌ویژه رومیان) برای گسترش زیرساخت‌های اقتصادی و صنعتی و تقویت جایگاه خاندان سلطنت در مقابل فئودال‌ها؛ (۳) ساخت شهرهای دارای استحکامات، پادگان‌ها و دیوارهای دفاعی برای محدود کردن حملات اقوام مهاجم در مناطق مرزی که هم‌زمان به تسلط هرچه بیشتر حکومت مرکزی، افزایش بهره‌کشی از منابع و رونق تجارت در این مناطق کمک می‌کرد (McDonough, 2013: 688-691).

1. siege tower
2. grand strategy
3. higher strategy
4. fundamental policy

در کنار این کلیات، چند مؤلفه را نیز می‌توان برای استراتژی کلان ساسانی برشمرد. اولین مؤلفه استراتژی کلان ساسانی را می‌توان امپریالیسم منفعل^۱ یا خنثی^۲ نامید؛ یعنی اصرار بر امپراتوری بودن حکومت ساسانی و فرازمینی بودن اقتدار پادشاهان منتخب از سوی پروردگار بدون ادعاهای واهی برای حاکمیت گسترده‌تر بر تمامی جهان شناخته‌شده. دومین مؤلفه در دوراهی استراتژیک^۳ تهاجم به شرق یا غرب قابل مشاهده است که تمامی پادشاهان ساسانی همواره با آن مواجه بودند. در نتیجه «رویکرد ژئوپلیتیک توجه به شرق» مهم‌ترین بُعد استراتژی کلان ساسانی پس از محبوب شدن ایدئولوژی کیانی میان پادشاهان ساسانی شد و به‌صورت وظیفه دنیوی مقابله با تهدیدات توران و جلوگیری از آلوده شدن ایران به دست تورانیان درآمد. (Howard- Johnston, 2016: 591, 599-602).

۵. تحلیل استراتژی و تاکتیک‌های نظامی ساسانی

به باور نگارندگان، استراتژی و تاکتیک‌های نظامی ساسانیان در ادوار اولیه و میانه این حکومت بسیار مؤثر بوده است. رویکرد نظامی پارت‌ها بیشتر تدافعی بود و بنا به دلایلی همچون دکترین نظامی تماماً مبتنی بر سواره-نظام آنها مجال چندانی برای بسط قلمرو و فتح شهرها و قلاع به‌ویژه در غرب نداشتند؛ اما حکومت ساسانیان از بدو پیدایش یعنی دوران اردشیر یکم، گسترش قلمرو در غرب را آغاز نمود و استراتژی کلان خود در قبال رومیان را به منصفه ظهور رساند. یکی از دلایل اصلی که رومیان را وادار به دو قسمت کردن امپراتوری نمود، عملکرد بسیار ضعیف آن در مقابله با تهدیدهای مداوم ساسانیان بود. اگرچه دور بودن قلب امپراتوری و پایتخت آن شهر رُم کمی از بار فوق‌العاده بودن این تهدیدها را می‌کاست، مدیریت هم‌زمان جبهه‌های جنگ با این دشمن نوظهور بسیار قدرتمند و جاه‌طلب را دشوار می‌ساخت.

در نتیجه دیوکلتیانوس،^۴ در سال ۲۹۳ م امپراتوری را به دو قسمت شرقی و غربی و بین چهار نفر تقسیم کرد تا علاوه بر کاهش بار مسئولیت‌های فزاینده اداری-نظامی امپراتور و سایر مشکلات اداره قلمرو وسیع امپراتوری، عملکرد روم در قبال تهدیدهای نظامی در تمامی جبهه‌ها را بهبود بخشد (Barnes, 1981: 8-12; Southern, 2001: 145-148; Potter, 2004: 288). این روند تا تقسیم شدن کامل امپراتوری به دو قسمت شرقی و غربی در سال ۳۹۵ م ادامه یافت (Grant, 1990: 114-117).

استراتژی، تاکتیک‌ها، تشکیلات و تجهیزات نظامی ساسانیان به تدریج از سنت‌های پارتی فاصله گرفت و پیشرفته‌تر شد و دستگاه نظامی ساسانیان را به ماشین جنگی هولناکی مبدل ساخت؛ در نتیجه حتی امپراتوری روم شرقی نیز سازمان نظامی خود برای مهار ساسانیان را ناکافی دید و در تمامی وجوه آن بازنگری نمود. برای مثال سواره‌نظام سرآمد واحدهای نظامی شد که شامل واحدهایی نظیر سواران سنگین اسلحه (katafraktoi)، متوسط^۵ (koursôres) و کمان‌داران سبک اسلحه بود (Dennis, 1984: x, 15, 95; Dawson, 2009: 9-10, 34). رومیان برای کارآمدی هرچه بیشتر ارتش‌های خود در مقابله با تهدیدهای مرزهای شرقی

-
1. passive imperialism
 2. inert imperialism
 3. strategic dilemma
 4. Diocletianus
 5. medium cavalry

اقتباس‌های بسیاری از پارت‌ها، ساسانیان، سَرمتی‌ها^۱ و غیره داشتند. فنون و تجهیزات سواره نظام فوق سنگین اسلحه^۲ (clibanarii) از جمله اقتباس‌های آنها از ایرانیان بود (Negin and D'Aamto, 2018: 10). اگرچه تعاریف دقیق و تمایز بین عبارات catafractarii، catafracti، kataphraktoi و clibanarii هنوز مبهم باقی‌مانده است، در ارتباط با موضوع اقتباس آنها توسط نیروهای ارتش روم با الهام‌گیری از پارت‌ها، ساسانیان و سَرمتیان اتفاق نظر وجود دارد (Skupniewicz, 2014: 36)؛ بنابراین رومیان به تدریج آمادگی بیشتری در رزم‌آرایی علیه ساسانیان پیدا کردند که از دیدگاه نظامی یکی از عوامل اصلی در شکست کامل و نهایی آنها در واپسین جنگ بود.

نگارندگان خاطرنشان می‌سازند که همانند استراتژی‌های کوتاه‌مدت، با روی کار آمدن هر پادشاه، امکان تغییر در استراتژی کلان دولت ساسانی نیز وجود داشته است. برخی پادشاهان ساسانی، در اقدامات خود مرتکب خطاهای استراتژیکی بزرگی شدند که حکومت را تضعیف کرد و در نهایت موجبات سقوط این حکومت را فراهم آورد. البته روی دادن برخی از این اشتباهات، با توجه به شرایط بسیار پرمخاطره و متغیر آن دوران و ماهیت پادشاهی‌های مطلقه، اجتناب‌ناپذیر بوده است. بهترین مثال در این مورد، اقدامات خسرو دوم است. او در دوران حکومت خود، به‌ویژه در خلال واپسین جنگ بین دولت ساسانی و امپراتوری روم شرقی (۶۰۲-۶۲۸ م)، برخی از جنبه‌های اصلی استراتژی کلان را در نظر نگرفت.

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های استراتژی کلان دولت ساسانی، رویکرد آن در قبال رومیان بود. خسرو با فتح و ضمیمه کردن اراضی رومی، موازنه قدرت دیرپای منطقه را برهم زد. علاوه بر این، اگر حتی در بهترین شرایط این متصرفات برای دولت ساسانی باقی می‌ماند، یکی از مهم‌ترین منابع کسب درآمد، کسب مشروعیت و تقویت جایگاه خاندان سلطنت برای همیشه از بین رفته بود. خسرو همچنین در میزان کاربرد اهرم‌های فشار برای بسط قلمرو و تضعیف رومیان زیاده‌روی نمود و وضعیت امنیت منطقه پس از پایان جنگ را در نظر نگرفت.

یکی از مواردی که عدم توجه خسرو به امنیت قلمرو ساسانی پس از برقراری صلح را نشان می‌دهد، الحاق سرزمین لخمیان به قلمرو ساسانی است؛ به طوری که با این اقدام، منطقه حائل میان ایران و اعراب ساکن در شبه‌جزیره عربستان از میان رفته و امپراتوری ساسانی در معرض حملات مستقیم قبایل عرب قرار گرفت (Bosworth, 2000; Shapour Shahbazi, 2005; Spring, 2015: 292). مورد بعدی عدم توجه خسرو به تنظیم موازنه قدرت بین نیروهای نظامی و همچنین موازنه قدرت بین این نیروها و سایر ارکان حکومت ساسانی است. پس از محاصره ناموفق قسطنطنیه در سال ۶۲۶ م توسط سپهبد شهربراز، خسرو دستور قتل وی را در نامه‌ای نوشته و آن را برای کاردار یگان (یکی از معاونان شهربراز) ارسال کرد، اما سربازان رومی مستقر در گالاتیا^۳ قاصد را دستگیر کرده و نامه را به کُنستانتین^۴ پسر هرآکلیوس^۱ رساندند. او نیز نامه را به

1. Sarmatians
2. super-heavy cavalry
3. Galatia
4. Constantine III

پدر خود رساند و هراکلیوس شهربراز را از محتوای نامه آگاه ساخت (Kaegi, 2003: 148). در نتیجه شهربراز با هراکلیوس متحد شد، محتوای نامه را تغییر داد (با این مضمون که خسرو دستور قتل ۴۰۰ افسر را صادر کرده است) و آن را علنی ساخت. با همین ترفند او حمایت سپاهیان خود در جنگ با خسرو را جلب کرد (Greatrex and Lieu, 2002: 205). شهربراز که نام او به معنی «گراز امپراتوری» بود (گیزن، ۱۳۸۴: ۴۱؛ Pourshariati, 2008: 146)، کاردان‌ترین فرمانده ساسانی در این دوران بود و اقدام خسرو در حالی صورت گرفت که او فتوحات بسیاری در کارنامه خود داشت و در میان نظامیان از محبوبیت بالایی برخوردار بود. در نتیجه او می‌توانست بسیاری از نیروی‌های نظامی ساسانی را علیه خسرو بسیج کرده و موازنه قدرت نظامی امپراتوری را برهم زند. مشابه همین خطای استراتژیک را هرمز چهارم (پدر خسرو) در مواجهه با بهرام چوبین مرتکب شده بود (Shapour Shahbazi, 1988).

نگارندگان یادآور می‌شوند حتی در صورتی که روایات فوق صحت تاریخی نداشته باشند، یک دولت باید در مواجهه با فرماندهان نظامی نهایت فراست و زیرکی را به خرج دهد. سربازانی که عضو ارتش‌های حرفه‌ای و دائمی هستند، بیشتر به فرماندهان خود وفادار هستند؛ زیرا این فرماندهان‌اند که همواره حافظان جان و منافع نیروهای خود بودند. یکی از معروف‌ترین مثال‌ها در این مورد ارتش‌های جمهوری روم بعد از اصلاحات ماریوس^۲ است. عدم توجه سنا به نظامیان و وفاداری سربازان به فرماندهانی مانند سولا^۳ و سزار، یکی از مهم‌ترین دلایل تضعیف و سقوط جمهوری روم بود (White, 2011).

در مجموع، نگارندگان خاطرنشان می‌سازند که یکی از ریشه‌های شکست نهایی ساسانیان را می‌توان نه تنها در خطاهای استراتژیک خسرو دوم، بلکه در استراتژی کلان ساسانی جست‌وجو کرد. البته باید در نظر داشت که عوامل نظامی تنها یکی از فاکتورهای شکست ساسانیان در واپسین جنگ بود. مسائل نظامی در هیچ جنگی تنها عوامل تعیین‌کننده نیستند و این نکته در جمله‌ای از ژرژ کلمانسو^۴ به‌خوبی بازتاب یافته است: «جنگ، مسئله‌ای بسیار جدی‌تر از آن است که بتوان آموزش را تماماً به نظامیان سپرد» (Lejeune, 2016: 135). شاید در اینجا نقل جمله‌ای از ناپلئون بناپارت بسیار راهگشا باشد: «نباید بسیار با یک دشمن بجنگید، در این صورت تمام هنرهای جنگ خود را به او یاد خواهید داد» (Emerson, 1909: 5). پلوتارک^۵ صورت دیگری از این جمله را پیش‌تر در خلال شرح قوانین لیکورگوس^۶ قانون‌گذار نیمه‌اسطوره‌ای اسپارت^۷ چنین نقل کرده است: «لشکرکشی‌های مکرر علیه دشمنان معین ممنوع است زیرا این دشمنان به دفاع مداوم از خود عادت می‌کنند و جنگ‌آور می‌شوند» (Plutarch, 1967: 243-245).

به باور نگارندگان، کسب غنائم جنگی، تحمیل باج و غرامت و به دست آوردن اسرای رومی یکی از مهم‌ترین جنبه‌های استراتژی کلان دولت ساسانی بود. ساسانیان این استراتژی را از همان ابتدای پیدایش حکومت خود

-
1. Heraclius
 2. Marius
 3. Sulla
 4. Georges Clemenceau
 5. Plutarch
 6. Lycurgus
 7. Sparta

دنبال کردند. اگرچه این رویکرد بسیار برای آنها مثمر ثمر بوده است، تکرار آن طی چند سده نه تنها آن را بی-اثر بلکه مخرب ساخته بود؛ زیرا استراتژی، کنش‌ها، نیت و اهداف یک مملکت باید همواره برای سایر ملل به-ویژه دشمنان در هاله‌ای از ابهام باشد. رومیان تمامی تجارب خود از برخورد با دشمنانشان را در کتاب استراتژیکن به صورت یک مانیفست درآورده بودند و در نهایت آن را علیه ساسانیان به کار بستند و تهدید آن را برای همیشه خنثی ساختند. اصرار پادشاهان ساسانی بر تداوم این جنبه از استراتژی کلان به قیمت از بین رفتن دستاوردهای این حکومت در حوزه ساخت انواع جنگ‌افزارهای پیشرفته تمام شد. چند سده جنگ با رومیان، آن‌ها را با تمامی فنون و تجهیزات جنگ‌آوری ساسانی آشنا ساخته بود. در نتیجه رومیان برای کم‌اثر یا خنثی کردن تأثیرات مخرب جنگ‌افزارها و تاکتیک‌های ساسانی راه‌حل یافته بودند. این در حالی است که برتری انواع جنگ‌افزارهای ساسانی در تمامی دوران حیات این حکومت نقش مهمی در پیروزی‌های نظامی آن داشته است.

حتی پیش از براندازی حکومت پارت‌ها و به قدرت رسیدن ساسانیان، برتری جنگ‌افزارهای ساسانی بر پارت‌های بی‌باک و جنگاور در شواهد باستان‌شناختی قابل مشاهده است (فون‌گال، ۱۳۷۸: ۱۰۳؛ Bivar, 1972: 10 Dien, 2000: 275). سواره‌نظام سنگین اسلحه ساسانی برای مدت طولانی موجبات زحمت رومیان در میدان نبرد را فراهم می‌آورده است. مورخان یونانی و رومی بارها بر کارآمدی تجهیزات این بخش از سپاه ساسانی تأکید کرده‌اند. اگرچه این مورخان اغلب پیاده‌نظام ساسانی و تجهیزات آنها را ضعیف شمرده‌اند، اما از شرح فتوحات آنها که در این منابع انعکاس یافته می‌توان میزان کارآمدی پیاده‌نظام، یگان‌های مهندسی و ادوات آن‌ها به‌هنگام محاصره شهرها و دژها را سنجید (Procopius, 1914: 121, 129, 169-170; Heliodorus, 1923: 272-273; Theophanes, 1997: 372; Lieu and Montserrat, 2003: 180; Amm. Marc, 2016: XXIV.II.10, IV.15, VI.8, VII.8; XXV.I.1, III.6-7, 12-13; Herodian, 2020: VI.5.9-10). طول دوران حکومت خود بر ایران اقتباس‌های فراوانی در زمینه تجهیزات و فنون نظامی از سایر ملل دور و نزدیک داشته‌اند. این اقتباس‌ها بسیار در اعتلای قوای نظامی ساسانی و موفقیت‌های آنها تأثیرگذار بوده‌اند؛ اما ساسانیان نیز ابداعاتی داشته‌اند. اغلب این نوآوری‌ها را می‌توان در حوزه ساخت شمشیر (که نمادی بسیار مهم برای ساسانیان بود) و تجهیزات سواره‌نظام سنگین اسلحه (که ستون فقرات سپاه ساسانی را تشکیل می‌داد) مشاهده نمود. تأثیرات ساسانیان بر سایر ملل حتی چندین سده پس از سقوط این حکومت ادامه داشته است و یافته‌های باستان‌شناختی متعددی در این زمینه وجود دارد (فون‌گال، ۱۳۷۸: ۱۰۱-۱۰۲، ۱۰۴-۱۰۵، ۱۰۸-۱۱۰؛ Thordeman et al, 1939: 270; Haskins, 1952a: 258-261; Haskins, 1952b: 331-332; Ghirshman, 1955: 5, 7, 15-16; Bivar, 1972: 278-286; Nickel, 1973: 135-138; Trousdale, 1975: 85, 91, 93-96; Overlaet, 1982: 189-206; Overlaet, 1989: 741-742; Overlaet, 1998: 278, 285-286; Nicolle, 1996: 10, 20-21, 26, 28; Masia, 2000: 185-206; James, 2004: 110; Skupniewicz, 2006: 9-10, 21; Mode, 2006: 393-396; Mackensen, 2007: 628; Nicolle, 2009: 38; Skupniewicz, 2009: 58-63; Farrokh, 2012: 11-13, 15-17; Wójcikowski, 2013: 233-234, 236, 242, 244-245, 247; Kubik, 2014: 165-169; Skupniewicz, 2014: 44-46, 48-49; Kubik and Ahmad, 2015: 157-159, 162-170; Ahmad, 2015: 137-139; Farrokh et al, 2017: 129, 131-132, 135; Kubik, 2017: 204; (Syvänne, 2017: 93; Farrokh et al. 2018: 30, 50-52, 55-56).

بنابراین می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که برخلاف پارت‌ها (در اواخر دوران این حکومت)، سپاه ساسانی دست‌کم در زمینه تجهیزات مشکل جدی نداشته و برخی از ریشه‌های ناکامی‌های آن در واپسین جنگ‌ها را می‌توان در ضعف برنامه‌ریزی‌های استراتژیک حکومت ساسانی جست‌وجو کرد. در نتیجه آیا می‌توان این‌گونه انگاشت که خسرو دوم با وجود تمامی خطاهای استراتژیک خود، سعی در تغییر استراتژی کلان ساسانی و پیش‌دستی در نابودی رومیان داشته است؟ یا اینکه با فتح قسطنطنیه، ساسانیان می‌توانستند به‌جای رومیان تا سال ۱۴۵۳ م دوام یابند!

هاوارد-جانستون، ایده نابودی کامل امپراتوری روم را در راستای رسیدن به اهداف ایدئولوژی کیانی پادشاهان ساسانی مطرح کرده است. بنا بر عقیده وی، خسرو دوم پس از جلوس با مشاوران نظامی و مدنی خود، این تصمیم را برای کسب آزادی عمل کامل حکومت ساسانی در مقابله با اتحادیه قبایل^۱ ترک معروف به خاقانات^۲ که تمامی نواحی استپی اوراسیا را تحت سیطره داشتند، اتخاذ کرده است (Howard-Johnston, 2016: 602)؛ اما در این مورد نگارندگان تأکید می‌ورزند که نباید از یک نکته بسیار مهم غفلت نمود و آن، اینکه ساسانیان و رومیان که در رقابت تنگاتنگ با یکدیگر و جنگ مداوم با اقوام کوچ‌روی شمالی بودند، به کلی تهدید اعراب شبه‌جزیره عربستان را نادیده گرفتند. همین خطای فاحش استراتژیک یکی از آنها را نابود و دیگری را برای همیشه تضعیف کرد. هراکلیوس و مشاوران رومی و ساسانی مسیحی و غیر مسیحی او اطلاع چندانی از قبایل عرب گردآمده زیر بیرق یک پیامبر و دین جدید نداشتند. رومیان هیچ دستور عملی برای مقابله با اعراب در اختیار نداشتند، حتی در کتاب استراتژیکن نیز هیچ توصیه‌ای برای جنگ با اعراب وجود ندارد. وضعیت ساسانیان نیز بدین صورت بود؛ زیرا از دوران خسرو دوم روابط ساسانیان با اعراب به تیرگی گراییده بود (Kaegi, 2003: 229-230)؛ در نتیجه ساسانیان احتمالاً در صورت شکست کامل روم شرقی نیز ممالک جدید را در تهاجم اعراب از دست می‌دادند؛ زیرا پایگاه آنها هنوز در سرزمین‌هایی که سده‌های متمادی در اختیار رومیان قرار داشت مستحکم نشده بود.

آبراستراتژیست دنیای باستان، سون تزو^۳ بارها بر اهمیت مطلع بودن از وضعیت دشمنان تأکید کرده است و شاید جمله «کسی که دشمنش و خود را بشناسد، هرگز در یک‌صد نبرد نیز خود را در معرض خطر قرار نخواهد داد» یکی از روشن‌گرانه‌ترین گفته‌های او در این زمینه باشد (Sun Tzu, 1993: 65). به نظر می‌رسد که در اواخر دوران ساسانی، پادشاهان این حکومت استراتژی خاصی برای مقابله با اعراب نداشتند. عدم اطلاع کافی از ادوات و فنون جنگ‌آوری اعراب و کم‌اهمیت‌پنداشتن آنها، از عوامل تعیین‌کننده در شکست‌های سپاه ساسانی در برابر این دشمن جدید بود که در سر سودای فتح تمامی جهان شناخته‌شده را داشت.

حتی در منابع نوشتاری عربی نیز به برتری کلی استراتژی، تاکتیک‌ها و جنگ‌افزارهای آنها بر ساسانیان اشاره نشده است. اگرچه نویسندگان برخی از این منابع، برتری روش‌ها و تجهیزات کمانداری اعراب به‌ویژه در خلال آخرین جنگ ساسانیان با اعراب (۶۳۳-۶۵۴ م) را متذکر شده‌اند (بلاذری، ۱۳۳۷: ۳۷۱؛ ابن طقطقی، ۱۳۹۰:

1. confederation
2. Khaganate
3. Sun Tzu

۱۱۰؛ 75, 71, 69, 31). (Al-Tabari, 1992). نیکول کوچک‌تر بودن کمان‌های ساسانی، نسبت به انواع نوبه‌ای^۱ که بسیار مشابه انواع مورد استفاده اعراب در صدر اسلام بودند را به‌عنوان یکی از جنبه‌های برتری فن‌های کمانداری عرب مطرح کرده است (Nicolle, 1996: 23-24). در حالی که کمان‌داران ساسانی از توانایی پرتاب تعداد زیادی تیر با سرعت بسیار بالا برخوردار بودند (بنا به روایت طبری به نقل از شاهدان عینی نبرد قادسیه: «گویا باران بر سر ما می‌بارید»)، دقت و قدرت نفوذ این تیرها کمتر از انواع عرب بود؛ زیرا بدنه تیرهای اعراب احتمال خطا رفتن آنها را کمتر می‌کرد و آنها همچنین دارای گشتاور بسیار بیشتری بودند (Al-Tabari, 1992: 140; Halewood and Luxford; 1998). به‌هرروی نمی‌توان این مسئله را به‌عنوان تنها عامل تعیین‌کننده در ناکامی‌های سپاه ساسانی در واپسین جنگ ساسانیان با اعراب تلقی کرد؛ زیرا برتری یک نوع جنگ‌افزار ممکن است که سرنوشت یک نبرد را تغییر دهد، اما تأثیر آن در تغییر روند کلی یک جنگ ناچیز است. علاوه بر برخی ارتش‌ها حتی با وجود برخورداری از انواع جنگ‌افزارهای پیشرفته‌تر در میدان نبرد از دشمن خود شکست خورده‌اند؛ بنابراین از دیدگاه نظامی مهم‌ترین عوامل پیروزی در یک جنگ، برخورداری از استراتژی متناسب و فرماندهی هوشمند است. برای روشن شدن این مسئله می‌توان به‌عنوان مثال به میزان کارآمدی سواره‌نظام اشاره کرد، زیرا نمی‌توان تنها با تجهیز سواره‌نظام با انواع جنگ‌افزارهای تهاجمی و تدافعی استحکامات دشمن را فتح نمود و بدون تصرف شهرها و قلاع ملل دیگر مجال چندان برای کشورگشایی باقی نمی‌ماند. استحکامات تقریباً همیشه یک مکان امن برای مدافعان بود و سواره‌نظام در برابر دیوارها و خاکریزها کارایی خود را کاملاً از دست می‌داد (Jones, 2001: 44). در نتیجه موفقیت‌های ساسانیان در محاصره شهرها و قلاع بدون تجهیز یگان‌های نظامی متنوع (به‌ویژه پیاده‌نظام) با انواع جنگ‌افزارهای کارآمد میسر نبود.

بنابراین می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که آشفتگی دربار، عدم هماهنگی و تنظیم موازنه قدرت بین عناصر تشکیل‌دهنده امپراتوری ساسانی و عدم برخورداری از انواع استراتژی‌های متناسب برای مواجهه با اعراب، از دیدگاه نظامی مهم‌ترین عوامل شکست‌های سپاه ساسانی بودند. به باور نگارندگان، حکومت ساسانی با بازنگری در استراتژی کلان، برنامه‌ریزی‌های دقیق استراتژیک و استفاده بهینه از سپاه، می‌توانست حملات اعراب را دفع نماید؛ زیرا با این وجود که سپاه به خاطر اصرار بر ادامه استراتژی کلان حکومت ساسانی بسیار آسیب‌دیده بود اما کماکان یک نیروی نظامی کارآمد به شمار می‌آمد.

۶. نتیجه

هدف از نگارش این جستار، تبیین انواع استراتژی و تاکتیک‌های نظامی دوره ساسانی و بررسی نقش آنها در قدرت، ضعف، دوام و زوال این حکومت است. نگارندگان با اشراف به این مسئله که دوره ساسانی از حیث سیاسی و فرهنگی (به‌ویژه در ادوار متقدم و متأخر) به هیچ‌روی دوره یکنواختی نبوده است، تنها میزان کارآمدی کلیت «استراتژی نظامی» را صرف‌نظر از فراز و فرودهای مقطعی حکومت بررسی کرده‌اند. برای نیل به این هدف، جنبه‌های مختلف استراتژی نظامی حکومت ساسانی در قالب نظریه لیدل‌هارت بررسی شده است. نگارندگان با اذعان بر کارآمدی انواع تاکتیک‌ها و استراتژی‌های نظامی در ادوار اولیه و میانه حکومت ساسانی،

مثال‌های متعددی برای علل ناکامی سپاه در ادوار پایانی این حکومت آورده‌اند که منظور از آن تمرکز بر برنامه‌ریزی‌های استراتژیک یک پادشاه یا بررسی یک جنگ خاص نبوده و نیست؛ بلکه هدف تأکید بر اشتباهات استراتژیک برخی پادشاهان و اصرار بر ادامه برخی جنبه‌های «استراتژی کلان» است که در نهایت آن جنبه‌ها برای دشمنان چنان تکراری و از بر خوانده شد که در میادین جنگ حاصلی جز شکست و ناکامی برای سپاه ساسانی نداشت.

نظام شاهنشاهی ساسانی، با وجود تغییرات مداوم و مخاطرات فراوان در دوران باستان متأخر^۱ عملکرد نظامی بسیار بهتری نسبت به پارت‌ها داشت. ساسانیان در بیشتر بازه زمانی حیات ۴۲۷ ساله خود توانستند اقتدار نظامی خود را در تمامی جبهه‌ها حفظ کنند. ساسانیان برخلاف پارت‌ها که بنا به دلایلی همچون دکتین نظامی تماماً متکی بر سواره‌نظام خود، در بسط قلمرو عملکرد بسیار ضعیفی داشتند، در این حوزه بسیار خوش درخشیدند. آنها بارها شهرهای بسیار مهم و دارای استحکامات قوی رومیان را به صورت موفقیت‌آمیز محاصره، فتح و یا غارت نمودند؛ در حالی که رومیان خود استادان فنون محاصره شهرها و قلاع بودند.

برخورداری از سپاهی نیرومند و دکتین نظامی کارآمد برای حفظ عظمت دولت ساسانی در طول حیات طولانی مدت این حکومت کافی نبود. در کنار سایر جنبه‌های مثبت اداره مملکت در دوره ساسانی، برنامه‌ریزی‌های دقیق استراتژیک و استراتژی کلان پادشاهان ساسانی عاملی تعیین‌کننده در اعتلای این حکومت بود. پادشاهان ساسانی از طریق استراتژی کلان و خصمانه خود توانستند خاندان سلطنت را در میان روحانیان، جنگ‌آوران، بزرگان و مردم عادی بهره‌مند از الطاف الهی، مشروع و لایق نشان دهند. آنها همچنین از طریق کاربرد این استراتژی متخاصم یا مهاجم توانستند زیرساخت‌های دفاعی، اقتصادی و صنعتی شاهنشاهی را تقویت کرده و هم‌زمان موضع خود را در میان روحانیان، بزرگان و خاندان‌های فئودال مستحکم کنند. حتی برخی از ریشه‌های ضعف، افول و سقوط حکومت ساسانی را می‌توان در خطاهای استراتژیک پادشاهانی نظیر خسرو دوم و یزدگرد سوم و پافشاری در ادامه استراتژی کلان و دیرپای خود جست‌وجو کرد.

منابع

- ابن طقطقی، محمدبن علی، (۱۳۹۰)، *تاریخ فخری: در آداب ملکداری و دولت‌های اسلامی*، ترجمه محمد وحید گلپایگانی، تهران، علمی و فرهنگی.
- اینوسترانستف، گنستانتین، (۱۳۴۸)، *مطالعاتی درباره ساسانیان*، ترجمه کاظم کاظم‌زاده، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- بلادری، ابوالحسن احمد بن یحیی، (۱۳۳۷) *فتوح البلدان*، ترجمه محمد توکل، تهران، نشر نقره.
- دریایی، تورج، (۱۳۹۴)، «تشکیلات نظامی در ایران باستان»، ترجمه مرجان فنایی، *تاریخ جامع ایران*، ۵۳۵-۴۹۹.
- سایکس، پرسی، (۱۳۸۰)، *تاریخ ایران*، ترجمه سید محمدتقی فخر داعی گیلانی، جلد یک، تهران، افسون.
- فون‌گال، هوبرتوس، (۱۳۷۸)، *جنگ سواران*، ترجمه فرامرز نجد سمیعی، تهران، نسیم دانش.
- کریستن‌سن، آرتور، (۱۳۶۸)، *ایران در زمان ساسانیان*، ترجمه رشید یاسمی، تهران، دنیای کتاب.
- گیزلن، ریکا، (۱۳۸۴)، *چهار سپاهید شاهنشاهی ساسانی بر اساس شواهد مهرشناسی*، ترجمه سیروس نصراله زاده، تهران، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.

Abulafia, David. 2011. *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*, New York: Oxford University Press.

- Ahmad, Shah Nadim. 2015. "A new Sasanian helmet in the Musee d'Art Classique de Mougins", *Historia i Świat: Czasopismo Naukowe Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych UPH*, edited by Katarzyna Maksymiuk et al., no. 4, 135-156.
- Al-Balādhurī, Aḥmad ibn Yahyā ibn Jabir. 1958. *Futuh al-Buldan*, translated by Ahmad Tawakkul, Tehran: Noghreh Publishers. [In Persian]
- Al-Tabarī, Abū Ja'far Muhammad ibn Jarīr. 1992. *The History of Al-Tabari. Vol. XII: The Battle of Al-Qadisiyyah and the Conquest of Syria and Palestine A.D. 635-637/A.H. 14-15*, edited by Ehsan Yarshater, translated by Yohanan Friedmann, Albany: State University of New York Press.
- Al-Tiqtaqa, Muhammad bin Ali. 2011. *Al-Fakhri Fi Al-Adab Al-Sultaniyyah Wa Al-Duwal Al-Islamiyyah*, translated by Mohammad Vahid Golpayegani, Tehran: Elmi & Farhangi. [In Persian]
- Ammianus Marcellinus. 2016. *Complete Works of Ammianus Marcellinus*, translated by C. D. Yonge, Hastings: Delphi Classics.
- Barnes, Timothy D. 1981. *Constantine and Eusebius*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bivar, Adrian D. H. 1972. "Cavalry Equipment and Tactics on the Euphrates Frontier", *Dumbarton Oaks Papers*, vol. 26. 271-291.
- Bosworth, Clifford E. 1 Jan. 2000. "LAKHMIDS", *Iranicaonline.org*, Encyclopædia Iranica, Accessed (Feb. 10, 2019), iranicaonline.org/articles/lakhmids.
- Christensen, Arthur. 1987. *L'Iran sous les Sassanides*, translated by Rashid Yasami, Tehran: Donya-e Ketab. [In Persian]
- Daryaei, Touraj. 2015. "On military organization in ancient Iran", *The Comprehensive History of Iran*, translated by Marjan Fanaee, 499-535. [In Persian]
- Dawson, Timothy. 2009. *Byzantine Infantryman: Eastern Roman Empire c. 900-1204*, Oxford: Osprey Publishing.
- Department of Defense and Joint Chiefs of Staff (JCS). 2002. *Dictionary of Military and Associated Terms*, New York: Fredonia Books.
- Dien, Albert E. 2000. "A brief survey of defensive armor across Asia", *Journal of East Asian Archaeology*, 1-22.
- Dodge, Theodore Ayrault. 2012. *Hannibal: A History of the Art of War Among the Carthaginians and Romans Down to the Battle of Pydna, 168 BC*, 3rd edition, Urbana: Tales End Press.
- Erdkamp, Paul. 2007. *A Companion to the Roman Army*, Malden: Wiley-Blackwell.
- Emerson, Ralph W. 1909. *The Works of Ralph Waldo Emerson in 12 vols*, edited by James E. Cabot, vol. 4, Fireside Edition, Boston and New York.
- Farrokh, Kaveh. 2009. *Shadows in the Desert: Ancient Persia at War*, Oxford: Osprey.
- Farrokh, Kaveh. 2012. *Sassanian Elite Cavalry AD 224-642*, Oxford: Osprey Publishing.
- Farrokh, Kaveh et al. 2017. "An Examination of Parthian and Sasanian Military Helmets (2nd century BC-7th century CE)", *Crowns, Hats, Turbans and Helmets: The Headgear in Iranian History, vol. I, Pre-Islamic Period*, Siedlce: Publishing House of Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, 121-163.
- Farrokh, Kaveh et al. 2018. *A Synopsis of Sasanian Military Organization and Combat Units*, Siedlce: Publishing House of Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.
- Gall, Hubertus von. 1990. *Das Reiterkampfbild in der iranischen und iranisch beeinflussten Kunst parthischer und sasanidischer Zeit*, translated by Faramarz Najd Samii, Tehran: Nasim-E Danesh Publishers. [In Persian]

- Ghirshman, Roman. 1955. "Notes Iraniennes VI. Une Coupe Sassanide a Scene De Chasse", *Artibus Asiae*, vol. 18, no. 1, 4–19.
- Grant, Michael. 1990. *The Fall of the Roman Empire*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- Greatrex, Geoffrey, and Samuel N. C. Lieu. 2002. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (Part II, 363–630 AD)*, New York: Routledge.
- Gyselen, Rika. 2005. *The four generals of the Sasanian Empire: Some sigillographic evidence*, translated by Sirus Nasrullah Zadeh. Tehran: Ministry of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts.
- Halewood, Phil, and Carl Luxford. 1998. "The Battle of Al-Qadisiyyah, 637 AD", The Society of Ancients, Accessed (Apr. 16, 2020), soa.org.uk/slingshot/sample_articles/page42/page42.html.
- Haskins, John F. 1952a. "Northern Origins of 'Sasanian' Metalwork I", *Artibus Asiae*, vol. 15, no. 3, 241–267.
- Haskins, John F. 1952b. "Northern Origins of 'Sasanian' Metalwork II", *Artibus Asiae*, vol. 15, no. 4, 324–347.
- Heliodorus. 1923. *An Ethiopian Romance*, translated by Thomas Underdowne (ANNO 1587), revised and partly rewritten by F. A. Wright. London: G. Routledge & Sons.
- Herodian. 2020. *Complete Works of Herodian*, translated by Edward C. Echols. Hastings: Delphi Classics.
- Howard-Johnston, James D. 2016. "The Grand Strategy of the Sasanian Empire", *Diwan. Studies in the History and Culture of the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean*, Duisburg: Wellem Verlag, 591-613.
- Inostrancev, K. A. 1969. *Sasanidskie et'udy [Studies regarding the Sassanians]*, translated by Kazem Kazemzadeh. Tehran: Bongah-e Tarjome va Nashre Ketab. [In Persian]
- James, Simon. 1986. "Evidence from Dura Europos for the Origins of Late Roman Helmets", *Syria*, vol. 63, no. 1, 107–134.
- Jones, Archer. 2001. *The art of war in the western world*, London: University of Illinois Press.
- Jones, Gareth. 2012. *Military History: The Definitive Visual Guide to the Objects of Warfare*, New York: DK Publishing.
- Kaegi, Walter E. 2003. *Heraclius: Emperor of Byzantium*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kubik, Adam L. 2014. "About One Group of Iranian Maces in the Context of the New Find from Sivas, Turkey an Analysis from the Sasanian to the Safavid Period", *Metamorphoses of History*, translated by Patryk N. Skupniewicz and S. N. Ahmad, no. 5, 154–180.
- Kubik, Adam L. 2017. "Sasanian lamellar helmets", *Crowns, Hats, Turbans and Helmets: The Headgear in Iranian History, vol. 1, Pre-Islamic Period*, Siedlce: Publishing House of Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, 195-210.
- Kubik, Adam L. and S. N. Ahmad. 2015. "Bronze mace with three rams' heads from Ashmolean Museum, University of Oxford", *Historia i Świat*, edited by Katarzyna Maksymiuk et al., no. 4, 157-174.
- Lee, A. D. 2007. *War in Late Antiquity: A Social History*, Malden: Blackwell.
- Lejeune, Anthony, editor. 2016. *The Concise Dictionary of Foreign Quotations*, New York: Routledge.
- Liddell Hart, Basil H. 1991. *Strategy*, 2nd ed., New York: Meridian.
- Lieu, Samuel N. C., and Dominic Montserrat. 2003. *From Constantine to Julian: Pagan and Byzantine Views: A Source History*, New York: Routledge (Taylor & Francis e-Library).
- Livy. 1969. *History of Rome, Volume V: Books 21-22*, translated by B. O. Foster, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Mackensen, Michael. 2007. "Spätantike zweiteilige Gipsmatrize aus Nordafrika für Tonstatuetten eines behelmten östlichen Reiters", *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* vol. 54, no. 2, 613-628.
- Mode, Markus. 2006. "Art and Ideology at Taq-i Bustan: The Armoured Equestrian", *Arms and Armour as Indicators of Cultural Transfer: The Steppes and the Ancient World from Hellenistic Times to the Early Middle Ages*, edited by Markus Mode and Jürgen Tubach, Wiesbaden, 393-413.
- Masia, Kate. 2000. "The Evolution of Swords and Daggers in the Sasanian Empire", *Iranica Antiqua*, vol. 35, 185-289.
- Maurice's Strategikon; Handbook of Byzantine Military Strategy*. 1984. Translated by George T. Dennis, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Mcdonough, Scott. 2013. "Part III Military and Society in Sasanian Iran", *The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World*, edited by J. B. Campbell and Lawrence A. Tritle, New York: Oxford University Press, 680-702.
- Murray, Williamson, et al. 1994. *The Making of Strategy: Rulers, States, and War*, New York: Cambridge University Press.
- Negin, Andrey and Raffaele D'Aamto. 2018. *Roman Heavy Cavalry (1), Cataphractii and Clibanarii, 1 century BC-5th century AD*, Oxford: Osprey.
- Nickel, Helmut. 1973. "About the Sword of the Huns and the 'Urepos' of the Steppes", *Metropolitan Museum Journal*, vol. 7, 131-142.
- Nicolle, David. 1996. *Sassanian Armies (the Iranian Empire Early 3rd to mid-7th centuries AD)*, Stockport: Montvert Publications.
- Nicolle, David. 2009. *The Great Islamic Conquests AD 632-750*, Oxford: Osprey.
- Olbrycht, Marek Jan. 1998. "Parthian Military Strategy at Wars against Rome", *RAN, Military Archaeology: Weapons and Military Art from the Paleolithic to the Middle Ages*, edited by V. M. Masson, Materials of the International Conference, September 2-5 1998, Hermitage Museum, Saint Petersburg, 138-141.
- Overlaet, Bruno J. 1982. "Contribution to Sasanian armament in connection with a decorated helmet", *Iranica Antiqua*, 17, 189-206.
- Overlaet, Bruno J. 1989. "Swords of the Sasanians: Notes on Scabbard Tips", *Archaeologia Iranica et Orientalis: Miscellanea in Honorem Louis Vanden Berghe*, edited by L. De Meyer, and E. Haerinck, vol. II, 741-755.
- Overlaet, Bruno J. 1998. "Regalia of the ruling classes in late Sassanian times: The Riggisberg strap mountings, swords and archer's finger caps", *Fruhmittelalterliche Kunst Zwischen Persien und China in der Abegg-Stiftung*, edited by Karel Ovtavsky, Abegg-Stiftung, 267-297.
- Plutarch. 1967. *Plutarch's Lives I, Theseus and Romulus. Lysurgus and Numa. Solon and Publicola*, translated Bernadotte F. Perrin, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Potter, David S. 2004. *The Roman Empire at Bay: AD 180-395*, New York: Routledge (Taylor & Francis e-Library).
- Pourshariati, Parvaneh. 2008. *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*, London: I. B. Tauris & Co Ltd.
- Procopius. 1914. *History of the Wars, Volume I: Books 1-2. (Persian War)*, translated by H. B. Dewing, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Shapour Shahbazi, Alireza. 15 Dec. 1986. "ARMY i. Pre-Islamic Iran," *Iranicaonline.org*, Encyclopædia Iranica, Accessed (Dec. 28, 2019), iranicaonline.org/articles/army-i.

- Shapour Shahbazi, Alireza. 30 Dec. 1988. "Bahrām VI Čōbīn," *Iranicaonline.org*, Encyclopædia Iranica, Accessed (Feb. 11, 2019), iranicaonline.org/articles/bahram-06.
- Shapour Shahbazi, Alireza. 20, Jul. 2005. "SASANIAN DYNASTY," *Iranicaonline.org*, Encyclopædia Iranica, Accessed (Feb. 10, 2020), iranicaonline.org/articles/sasanian-dynasty.
- Skupniewicz, Patryk N. 2006. "O tarczach sasanidzkiej jazdy", *Acta Militaria Mediaevalia II*, 9-21.
- Skupniewicz, Patryk N. 2009. "Shafted Weapons of Sasanian Hunting Iconography", *Fasciculi Archaeologiae Historicae*, Vol. 22, 49-64.
- Skupniewicz, Patryk N. 2014. "Sasanian Horse Armor", *Historia I Swiat*, No. 3, 35-59.
- Southern, Pat. 2001. *The Roman Empire from Severus to Constantine*, New York: Routledge.
- Spring, Peter. 2015. *Great Walls and Linear Barriers*, Barnsley: Pen & Sword Military.
- Sun Tzu. 1993. *Sun-Tzu: The Art of Warfare: The First English Translation Incorporating the Recently Discovered Yin-ch'üeh-Shan Texts*, translated by Roger T. Ames, New York: Ballantine Books.
- Sykes, Sir Percy. 2001. *History of Iran*, translated by Seyed Mohammad Taghi Fakhr Daei Gilani, vol. I, Tehran: Afsoon. [In Persian]
- Syvänne, Ilkka. 2017. "Parthian Cataphract vs. the Roman Army 53 BC-AD 224", *Historia i Świat*, no. 6, 33-54.
- Syvänne, Ilkka and Katarzyna Maksymiuk. 2018. *The Military History of the Third Century Iran*, Siedlce: Scientific Publishing House of Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.
- Theophanes. 1997. *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, translated by Cyril Mango and Roger Scott, New York: Oxford University Press.
- Thordeman, Bengt et al. 1939. *Armour from the Battle of Wisby 1361. Vol. I (text)*, Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie Och Antikvitets Akademien.
- Trousdale, William. 1975. *The Long Sword and Scabbard Slide in Asia*, Washington, DC: Smithsonian Institution Press.
- Wilhelm, Thomas. 1881. *A Military Dictionary and Gazetteer*, Philadelphia: L.R. Hamersly & Co.
- White, Andrew. 2011. "The Role of Marius's Military Reforms in the Decline of the Roman Republic", *Hst. 499: Senior Seminar*, 13 June 2011, East Lansing, Michigan State University.
- Wójcikowski, Robert S. 2013. "The Graffito from Dura Europos. Hybrid Armor in Parthian-Sasanian Iran", *Anabasis. Studia Classica Et Orientalia*, vol. 4, 233-248.